

dowolne w pierwsze równanie i dobierając x , co jest możliwe, gdyż założyliśmy $a_1 \neq 0$.

Gdyby wreszcie wszystkie współczynniki przy niewiadomych były równe zeru, to układ będzie posiadał rozwiązanie tylko wtedy, gdy również $d_1=0$ i $d_2=0$ i rozwiązania te będą wówczas wszystkie trzy najzupełniej dowolne.

8. Układ trzech równań jednorodnych z trzema niewiadomymi.

Układ równań (23) nazywamy jednorodnym, jeśli

$$d_1 = d_2 = d_3 = 0;$$

mamy wtedy

$$(31) \quad \begin{aligned} a_1 x + b_1 y + c_1 z &= 0 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 z &= 0 \\ a_3 x + b_3 y + c_3 z &= 0 \end{aligned}$$

Własności takiego układu zawierają się już właściwie w rozważaniach poprzedniego artykułu, ze względu jednak na częstą stosowalność układu (31), rozważymy jego własności niezależnie, powtarzając częściowo poprzednie rozumowanie.

Układ jednorodny posiada oczywiście zawsze rozwiązania zerowe

$$x=0; \quad y=0; \quad z=0.$$

Zobaczmy, w jakich wypadkach są one jedyne. Otóż wiemy, iż rozwiązania, spełniające układ (31), muszą spełniać również związki (26), (26'), (26''); ale wszystkie wyrazy kolumny d_1, d_2, d_3 są z założenia równe zeru, więc w związkach tych znikają wyznaczniki po prawej stronie i będzie

$$(32) \quad D \cdot x = 0; \quad D \cdot y = 0; \quad D \cdot z = 0,$$

gdzie D jest wyznacznikiem charakterystycznym

$$(33) \quad D = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{vmatrix}$$

Mamy więc następującą własność

TWIERDZENIE I. Jeśli wyznacznik charakterystyczny układu równań jednorodnych (31) ma wartość od zera odmienną, to układ ten posiada tylko rozwiązania zerowe

$$x=0; \quad y=0; \quad z=0.$$

Rozważmy teraz możliwość istnienia rozwiązań układu (31) *odmiennych od zera*. Na podstawie związków (32) widzimy, że jeśli istnieją rozwiązania na x, y, z , z których przynajmniej jedno nie jest zerem, to wtedy winno być

$$(33') \quad D=0,$$

a więc znikanie wyznacznika charakterystycznego jest *warunkiem koniecznym* istnienia rozwiązań układu jednorodnego *nierównych zera*. Wykażemy, iż warunek (33') jest zarazem *dostateczny*. Weźmy więc w pierw pod uwagę przypadek ogólniejszy, gdy D znika, lecz niewszystkie jego podwyznaczniki są równe zeru, gdy np.

$$\begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix} \neq 0;$$

wtedy wiemy (art. 3), iż istnieją rozwiązania pierwszych dwóch równań (11) proporcjonalne do wyznaczników:

$$(34) \quad \begin{vmatrix} b_1, c_1 \\ b_2, c_2 \end{vmatrix}; \quad - \begin{vmatrix} a_1, c_1 \\ a_2, c_2 \end{vmatrix}; \quad \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix}$$

Rozwiązania te spełniają jednak i trzecie z równań (31), podstawiając je bowiem w to równanie, otrzymamy z lewej strony wyrażenie

$$a_3 \begin{vmatrix} b_1, c_1 \\ b_2, c_2 \end{vmatrix} - b_3 \begin{vmatrix} a_1, c_1 \\ a_2, c_2 \end{vmatrix} + c_3 \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix};$$

które przedstawia rozwinięcie wyznacznika D , a zatem równa się zeru z założenia.

Gdyby wszystkie podwyznaczniki wyznacznika D były równe zeru, lecz niewszystkie współczynniki znikwały, gdyby np. $a_1 \neq 0$, oznaczałoby to, iż współczynniki równań są do siebie proporcjonalne odpowiednio, to znaczy można dobrać takie czynniki k i l , iż

$$\begin{cases} a_2 = k a_1; & a_3 = l a_1 \\ b_2 = k b_1; & b_3 = l b_1 \\ c_2 = k c_1; & c_3 = l c_1 \end{cases}$$

a wtedy wszelka trójka liczb, spełniających jedno z równań (31), spełniałaby i dwa pozostałe. Układ posiada więc wtedy nieskończenie wiele rozwiązań odmiennych od zera, które otrzymamy, podstawiając na y i z wartości dowolne w pierwsze równanie i dobierając odpowiednią wartość x ($a_1 \neq 0$).

Gdy wreszcie wszystkie współczynniki układu (31) znikają, to rozwiązanie tego układu mogą być najzupełniej dowolne.

Mamy zatem następujące twierdzenie.

Twierdzenie II. *Aby układ równań jednorodnych (31) posiadał rozwiązania, z których jedno przynajmniej nie byłoby zerem, trzeba i wystarcza, żeby wartość wyznacznika, utworzonego ze współczynników przy niewiadomych, była równą zeru.*

Związek

$$\begin{vmatrix} a_1, b_1, c_1 \\ a_2, b_2, c_2 \\ a_3, b_3, c_3 \end{vmatrix} = 0$$

wynikający z trzech związków jednorodnych (31) między trzema wielkościami x, y, z odmiennymi od zera, nazywamy *rezultatem wyrugowania trzech wielkości x, y, z z trzech związków jednorodnych (31)*.

Twierdzenie III. *Niech będą trzy wyrażenia linjowe*

$$(35) \quad a_1 x + b_1 y + c_1 z; \quad a_2 x + b_2 y + c_2 z; \quad a_3 x + b_3 y + c_3 z$$

w których x, y, z oznaczają dowolne wielkości zmienne. Jeśli zachodzi związek

$$D = \begin{vmatrix} a_1, b_1, c_1 \\ a_2, b_2, c_2 \\ a_3, b_3, c_3 \end{vmatrix} = 0$$

to można dobrać takie trzy stałe współczynniki k_1, k_2, k_3 , niewszystkie równe zeru, aby miał miejsce związek

$$(36) \quad k_1 (a_1 x + b_1 y + c_1 z) + k_2 (a_2 x + b_2 y + c_2 z) + \\ + k_3 (a_3 x + b_3 y + c_3 z) = 0$$

dla dowolnych wartości na x, y, z .

Dowód tego twierdzenia zawiera się już właściwie w rozważaniach poprzedniego artykułu nad przypadkiem $D=0$. Powtórzmy go tu krótko raz jeszcze.

Otóż, jeśli niewszystkie podwyznaczniki wyznacznika D są równe zeru, np. $b_2 c_3 - b_3 c_2 \neq 0$, to biorąc

$$(37) \quad k_1 = \begin{vmatrix} b_2 & c_2 \\ b_3 & c_3 \end{vmatrix}; \quad k_2 = - \begin{vmatrix} b_1 & c_1 \\ b_3 & c_3 \end{vmatrix}; \quad k_3 = \begin{vmatrix} b_1 & c_1 \\ b_2 & c_2 \end{vmatrix};$$

otrzymamy oczywiście tożsamość

$$(38) \quad k_1 (a_1 x + b_1 y + c_1 z) + k_2 (a_2 x + b_2 y + c_2 z) + \\ + k_3 (a_3 x + b_3 y + c_3 z) \equiv D \cdot x$$

słuszną dla dowolnych wartości na x, y, z , stąd wynika żądany związek (36), według założenia $D=0$. Gdy wszystkie podwyznaczniki wyznacznika D znikają, wtedy współczynniki zmiennych x, y, z są odpowiednio proporcjonalne i możliwość doboru stałych k_1, k_2, k_3 , dla otrzymania własności (36), jest tembardziej oczywista.

Twierdzenie powyższe można też wyrazić w innej formie równoważnej:

jeśli trzy równania jednorodne:

$$a_1 x + b_1 y + c_1 z = 0$$

$$a_2 x + b_2 y + c_2 z = 0$$

$$a_3 x + b_3 y + c_3 z = 0$$

mają rozwiązania na x, y, z niewszystkie równe zeru, to jedno z tych równań jest kombinacją linjową dwóch pozostałych.

9. Układ trzech równań z dwiema niewiadomemi.

Niech będą trzy równania z dwiema niewiadomemi:

$$(39) \quad \begin{aligned} a_1 x + b_1 y + c_1 &= 0 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 &= 0 \\ a_3 x + b_3 y + c_3 &= 0 \end{aligned}$$

Aby znaleźć warunki istnienia rozwiązań na x i y , zauważmy, iż układ (39) otrzymamy, podstawiając w zbadanym

układzie równań jednorodnych (31) wartość *odmienną od zera* $z = 1$.

Na podstawie twierdzenia II-go poprzedniego artykułu otrzymamy więc następującą własność:

jeśli układ (39) trzech równań z dwiema niewiadomymi posiada określone rozwiązania na x i y , to wtedy między współczynnikami w tym układzie zachodzi związek

$$(40) \quad D = \begin{vmatrix} a_1, b_1, c_1 \\ a_2, b_2, c_2 \\ a_3, b_3, c_3 \end{vmatrix} = 0$$

Związek (40), jako wynikający z *trzech* związków linjowych (39) między *dwiema* wielkościami x i y , nazywamy *rezultatem wyrugowania dwóch wielkości x i y z trzech związków (39)*.

Warunek (40) *nie jest wogóle dostateczny* dla istnienia rozwiązań układu (39), może się bowiem zdarzyć, że dwa z równań (39) nie będą miały wspólnych rozwiązań, a jednak związek (40) będzie zachodził.

Wykażemy, że warunek (40) jest jednak *dostateczny dla istnienia rozwiązań układu (39) wtedy, gdy dwa z równań (39) np. pierwsze i drugie posiadają określone jedyne rozwiązanie, to znaczy, gdy mamy*

$$(41) \quad \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix} = a_1 b_2 - a_2 b_1 \neq 0.$$

Istotnie, wyznaczając wtedy wartości na x i y z dwóch pierwszych równań (39) w postaci:

$$x = - \frac{\begin{vmatrix} c_1, b_1 \\ c_2, b_2 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix}}; \quad y = - \frac{\begin{vmatrix} a_1, c_1 \\ a_2, c_2 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix}};$$

stwierdzić możemy, iż spełniają one i równanie trzecie, w razie założenia (40); wstawiając bowiem te wartości na x i y w trzecie równanie, otrzymamy po lewej stronie wyrażenie

$$\frac{-a_3 \begin{vmatrix} c_1, b_1 \\ c_2, b_2 \end{vmatrix} - b_3 \begin{vmatrix} a_1, c_1 \\ a_2, c_2 \end{vmatrix} + c_3 \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix}}.$$

zawierające w liczniku rozwinięcie wyznacznika (40), a więc znikające z założenia.

TWIERDZENIE. Jeśli dwa równania z dwiema niewiadanymi:

$$(42) \quad \begin{aligned} a_1 x + b_1 y + c_1 &= 0 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 &= 0 \end{aligned}$$

mają określone i jedyne rozwiązania na x i y , to wszelkie inne równanie pierwszego stopnia

$$(43) \quad a_3 x + b_3 y + c_3 = 0$$

spełnione przez to samo rozwiązanie, jest kombinacją liniową dwóch danych równań, to znaczy będzie się sprowadzało do postaci:

$$(43') \quad a_3 x + b_3 y + c_3 \equiv \lambda_1 (a_1 x + b_1 y + c_1) + \lambda_2 (a_2 x + b_2 y + c_2) = 0$$

gdzie λ_1 i λ_2 mają określone wartości.

Ponieważ z założenia rozwiązanie równań (42) mają spełniać równanie (43), więc musi być:

$$(44) \quad D = \begin{vmatrix} a_1, b_1, c_1 \\ a_2, b_2, c_2 \\ a_3, b_3, c_3 \end{vmatrix} = 0,$$

Mnożąc zaś każde z wyrażeń (42) i (43) odpowiednio przez podwyznaczniki

$$k_1 = \begin{vmatrix} a_2, b_2 \\ a_3, b_3 \end{vmatrix}; k_2 = - \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_3, b_3 \end{vmatrix}; k_3 = \begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix};$$

i dodając do siebie, otrzymamy, na zasadzie warunku (44), *tożsamość*

$$\begin{aligned} k_1 (a_1 x + b_1 y + c_1) + k_2 (a_2 x + b_2 y + c_2) + \\ + k_3 (a_3 x + b_3 y + c_3) \equiv D = 0. \end{aligned}$$

Stąd wynika własność (43'), albowiem $k_3 \neq 0$, z racji pojedynczości rozwiązań układu (42).

10. Układ trzech równań jednorodnych z czterema niewiadomymi.

Analogicznie do układu jednorodnego dwóch równań z trzema niewiadomymi, rozważanego w art. 3, weźmy teraz pod uwagę następujący układ trzech równań jednorodnych z czterema niewiadomymi x, y, z, t :

$$(45) \quad \begin{cases} a_1 x + b_1 y + c_1 z + d_1 t = 0 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 z + d_2 t = 0 \\ a_3 x + b_3 y + c_3 z + d_3 t = 0 \end{cases}$$

Układ ten zbadamy już z łatwością, opierając się na uzyskanych w art. 7 wynikach dla układu trzech równań z trzema niewiadomymi.

Oznaczmy przez

$$(46) \quad D_1; D_2; D_3; D_4$$

wyznaczniki, utworzone z kolumn współczynników przy niewiadomych przez opuszczenie jednej z czterech istniejących, a mianowicie wyznacznik D_1 zawiera kolumny współczynników przy y, z, t , wyznacznik D_2 — kolumny przy x, z, t , wyznacznik D_3 — kolumny przy x, y, t i wyznacznik D_4 — kolumny przy x, y, z .

Założmy wpraw, iż niewszystkie wyznaczniki (46) są równe zeru, np.

$$D_4 \neq 0$$

wtedy, podstawiając na t wartość dowolną, możemy z układu (45) wyznaczyć określone wartości na x, y, z według wzorów (28). A mianowicie, podstawiając w tych wzorach kolumnę $-d_1 t$; $-d_2 t$; $-d_3 t$ na miejsce kolumny d_1 ; d_2 ; d_3 , przestawiając ją na miejsce ostatnie i wyrzucając czynnik $-t$ przed wyznacznik, jako wspólny wszystkim elementom tej samej kolumny, otrzymamy

$$\begin{cases} x = -\frac{D_1}{D_4} \cdot t \\ y = +\frac{D_2}{D_4} \cdot t \\ z = -\frac{D_3}{D_4} \cdot t \end{cases}$$

A więc, oprócz oczywistych rozwiązań zerowych, układ dany posiada rozwiązania, niewszystkie równe zeru, dane przez wzory symetryczne:

$$(47) \quad x = \rho D_1; \quad y = -\rho D_2; \quad z = \rho D_3; \quad t = -\rho D_4$$

gdzie ρ jest *czynnikiem dowolnym*.

Spostrzegamy analogję tego rezultatu z wynikami podanymi przez wzory (9).

Przypuśćmy teraz, iż wszystkie wyznaczniki, utworzone ze współczynników, są równe zeru:

$$D_1 = 0; \quad D_2 = 0; \quad D_3 = 0; \quad D_4 = 0,$$

lecz niewszystkie ich podwyznaczniki znikają, niech np. będzie

$$\begin{vmatrix} a_1, b_1 \\ a_2, b_2 \end{vmatrix} \neq 0$$

wtedy, traktując w równaniach (45) wielkość t , jako dowolnie daną, możemy oprzeć się na wynikach podanych w końcu art. 7 i wnioskujemy, iż trzecie z równań (45) jest kombinacją linjową dwóch pozostałych, a zatem rozwiązania układu otrzymamy, podstawiając na z i t *wartości dowolne* i dobierając odpowiednie wartości na x i y , na podstawie dwóch pierwszych równań (45) ($a_1 b_2 - a_2 b_1 \neq 0$), wartości te będą spełniały i trzecie równanie.

Gdyby teraz wszystkie podwyznaczniki wyznaczników

$$D_1; D_2; D_3; D_4$$

znikały, oznaczałoby to proporcjonalność odpowiednich współczynników niewiadomych i jeśli np. $a_1 \neq 0$, to, podstawiając w pierwsze równanie na y, z, t *wartości dowolne* i dobierając wartość na x , otrzymamy cztery wielkości, które zawsze będą spełniały i dwa równania pozostałe.

Gdy wreszcie wszystkie współczynniki znikają, to wszystkie rozwiązania mogą być najzupełniej dowolne.

Mamy więc twierdzenie następujące.

TWIERDZENIE. *Układ trzech równań jednorodnych z czterema niewiadomymi, oprócz rozwiązań zerowych, posiada zawsze rozwiązania, z których jedno przynajmniej jest odmienne od zera.*

ków jednorodnych (52). Podane własności układu związków jednorodnych linjowych posiadają liczne zastosowania w różnych gałęziach nauk ścisłych.

W Geometrii Analitycznej szczególnie ważny jest układ n równań jednorodnych z $n+1$ niewiadomymi, który w celu uproszczenia zbadaliśmy poprzednio dla $n=2$ i $n=3$. W sposób, analogiczny do stosowanego w tych przypadkach szczególnych, można udowodnić, iż *układ n równań jednorodnych z $n+1$ niewiadomymi posiada, oprócz rozwiązań zerowych, zawsze rozwiązania niewszystkie równe zeru.*

mf. 139

DOSTRZEŻONE OMYŁKI DUKU.

Str.	gdzie :	zamiast :	powinno być :
64,	w tekście zagadnienia 3	$A_1(x_3, y_3)$	$A_3(x_3, y_3)$
74,	numer wzoru drugi od góry	(31)	(31')
80,	przedostatni wiersz art. 26	$(B^2 - 4AC \geq 0)$,	$(B^2 - 4AC > 0)$
121,	poniżej rys. 63	$x' + x'' = \frac{2am^2}{1 + a^2}$	$x' + x'' = \frac{2am^2}{1 + m^2}$
176,	drugi wzór od dołu	$\frac{p}{\varepsilon} - r \cos$	$\frac{p}{\varepsilon} - r \cos \theta$
177,	czwarty wiersz po wzorze (21)	$\varepsilon < 1$	$\varepsilon > 1$
181,	drugi wiersz od góry	(rys. 89)	(rys. 90) /
181,	wiersz trzynasty po związku (5)	(rys. 70)	(rys. 90)
197,	pierwszy wiersz od góry	(30)	(29)
208,	wzór w końcu strony	$\frac{a^2}{x^2}$	$\frac{a^2}{x_0^2}$
216,	wzór na początku strony	x_0	x_s
276,	wzór drugi poniżej rysunku	$= \frac{k}{r}$	$\varrho = \frac{k}{r}$
384,	równanie w końcu strony	$\frac{k^2}{a^2} + 1$	$\frac{k^2}{a^2} - 1$

nr. 139